

Posudek oponenta disertační práce

Disertant: Jan Géryk

Název práce: *Právo, pokrok a časový rozměr politiky*

Studijní program: teoretické právní vědy - teorie, filozofie a sociologie práva
Katedra politologie a sociologie Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Oponent: Václav Bělohradský

Pracoviště oponenta: externí spolupracovník Katedry politologie a sociologie PrFUK

Autorovu práci bych definoval jako výborně dokumentovanou *rekonstrukci sociologické rozpravy o zdrojích chaosu v postmoderní společnosti*, v níž hlavní roli hrají autoři jako H. Rosa, J. Habermas, F. Jameson, R. Sennett, W. Connolly, D. Rushkoff, G. Teubner atd. Klíčovým tématem rozpravy jsou politické a sociální důsledky „zrychlení“ ve společnosti, které zasahuje různé její sektory různě, takže výsledkem je rozsáhlá desynchronizace společnosti, a následná delegitimizace všech představ o jejím celku. Jedním z příslibů modernosti je možnost řídit společnost jako celek, podřídit vývoj celku společnosti lidskému rozumu a vůli; různost a rozpornost časových imperativů v různých sektorech společnosti vyvolává chaos a pocit nerealizovatelnosti individuálních i kolektivních plánů, jehož důsledkem je stav masové úzkosti. Především subsystemy politiky a práva, dva tradiční synchronizátoři společnosti, jsou beznadějně přetíženy: politické subsystemy ovládá tendence k populismu, právní systémy tendence k technizaci a soudcokrácii.

Přibližme si hlavní témata této rozpravy, jak je ve své práci rekonstruuje, propojuje a prohlubuje autor. Pracuje především s pojmem „zběsilá strnulost“ (německy „rasender Stillstand“, v anglickém překladu „frenetic standstill“), kterým sociolog Hardmut Rosa označil stav společnosti, kdy *nic nezůstává stejné, ale zároveň se nic zásadně nemění*, kdy se do jedné tendence propojuje zrychlení sektorů společnosti a radikální oslabení narativně ustavené jednoty společenských procesů. Společnost jako říditelný celek (jádro moderní *kolektivní* identity) a rychlá realizovatelnost životních projektů (jádro moderní *individuální* identity) se propadají do tmy, v „časových strukturách pozdní modernity“ tak zakouší občané oba velké přísliby modernosti jako nerealizovatelné. Důsledkem je deprese jako masový jev, jak dokazuje strmý růst spotřeby psychofarmak.

Tři motory společenského zrychlení (nezvratitelná orientace ekonomického systému na růst, potřeba „žít naplno“, která je jádrem sekularizovaného času, stále rychlejší funkční diferenciaci a autonomizaci společenských subsystemů) vyvolávají krize, v nichž stojí proti

sobě stále konfliktněji dva druhy *temporalit*: na jedné straně okamžitost a permanentnost, na druhé pak trvání a pravidelnost. Klasická TV například byla pravidelná a trvalá, naopak pořady na *webu* máme k dispozici okamžitě a permanentně, takové prožívání času jako *série vzájemně nepropojených současností* je pro člověka nová a destabilizující zkušenost. Bylo by třeba následné krize řešit *aktivní* synchronizací, přizpůsobením systému našim biorytmům, převládá ale *pasivní* synchronizace - přenastavení „biologie člověka“ pomocí psychofarmak (*Xanax* zklidňující, *Prozac* aktivující, *Ritalin* k léčbě poruchy pozornosti).

Věk „zběsilé strnulosti“ charakterizuje obecně ztráta narativity, schopnosti proměnit plynutí času ve vyprávění, které tím, že sjednocuje čas individuální existence s jejím kosmickým kontextem a propojuje veřejné a soukromé, individuální a kolektivní, ukotvuje lidské jednání v režimu smyslu a dělá čas smysluplným. Populistické pokusy o návrat ke starým narativům a rituálům (národovectví, vlastenectví, militarizace) vedou k anti-univerzalistickým až rasistickým redefinicím kolektivních identit, které vyvolávají v globalizované společnosti nové konflikty a chaos.

Narativita je klíčovou podmínkou jednoty společnosti, protože překládá kódy jednotlivých funkčních subsystémů do přirozené řeči, obecně srozumitelné, v níž lze vyjádřit smysl celku. Tradičním subsystémem, který generuje legitimní představu o tom, co dělá z nějaké společnosti jeden celek, je politika: její funkcí je být synchronizátorem. Znakem postmoderní (pozdně průmyslové) společnosti je fakt, že subsystémy ekonomiky, technologie a mediální moci předběhly subsystém politiky, která tak svou funkci synchronizátoru ztratila. Základní charakteristikou narativity je „osnova“, společnost, která není schopna si o sobě „vyprávět“, je chaotická. Dodejme, že prostor narativity je ve společnosti „zběsilé ztrnulosti“ okupován informacemi, které ale bez narativního rámce ztrácejí svou užitkovou hodnotu. Tak jako rychlost produkce a směny věcí je zbavuje jejich „věčného charakteru“, rychlost produkce a oběhu informací, je zbavuje jejich „kvality informací“. Narativita není, na rozdíl od informací „aditivní“, je orientována na finále, na zakončení, na nějaký „závěr“.

Autor podrobně analyzuje nástup postmoderního „přítomnostního“ režimu historicity (*presentism*), v němž „všudypřítomné teď“ nahrazuje moderní režim historicity, který odkazoval na pokrok a sociální mobilitu. Přítomnostní režim historicity je osvobozující v tom, že emancipuje lidské pojetí smyslu od velkých narativů, v nichž velikost budoucích cílů ospravedlňuje použití brutálních prostředků; na místo strhující orientace na budoucnost nastupuje snaha být „for ever young“. V přítomnostním režimu ubývá zkušeností, které mají vždy „osnovu“ a sdělují se vyprávěním, a množí se „zážitky“, které jsou „nepřenosné“, smyslové (myslím, že významným indikátorem tohoto posunu je rostoucí frekvence slovesa

„užívat si“ v běžné řeči – věta „tu práci jsem si moc užil“ je typická pro veřejné vystupování celebrit). Přítomnostní režim historicity přináší tak soustředění na „bytí zde a nyní“ a odklon od kategorie „smyslu“, jehož příslib šířila ve společnosti „velká vyprávění“.

Právo je v postmoderní společnosti stále více nezávislé na subsystémech politiky či ideologie, politika i ideologie ztrácejí svou synchronizující roli, protože *financionalizovaný* ekonomický subsystém je nezastavitelně „předbíhá“. „Mezera“ mezi právní normativitou (tím, co má být) a společenskou fakticitou (tím, co je) se tak uzavírá, je ale nutné ji od fakticity emancipovat, učinit přemostitelnou a navrátit ji politice.

Depolitizační tendence globalizace a revoluční rozvoj informačních technologií přinesly závratné zrychlení rozhodovacích procesů ekonomického subsystému, které odsuzuje politický subsystém k stále větší bezmoci - pouhý nástroj k realizaci zájmů „rychlých subsystémů“. Současné krize jsou důsledkem toho, že neoliberalní hegemonie ustavená v sedmdesátých letech řešila krizi racionality systému masivním přenesením rozhodovacích kompetencí z politického subsystému na subsystémy ekonomické a informační.

Jaké by byly důsledky politicky vynuceného zpomalení technologického rozvoje, společenských změn i rytmů každodenního života - ptá se autor. Zrychlení narušuje identitární narativy, otvírá prostor pro „vpád budoucnosti, neodvoditelné z žádné teleologie“, osvobozuje od temné stránky společenské stability, cenou za zpomalení by proto bylo oslabení demokracie, pluralismu, individuální autonomie a posílení represivních tendencí ve společnosti.

Politický subsystém, řekli jsme, má zvláštní pozici ve vztahu ke všem ostatním subsystémům: ty se mohou legitimizovat jako subsystémy jednoho celku jen otevřeným střetáváním se v politickém subsystému, protože politika je nezrušitelně vázána na „přirozenou řeč“ a „univerzální horizont porozumění“ (Habermas). Právní subsystém operuje v dualitě „systému“ a „životního světa“, překlad norem jak do subsystémových jazyků, tak do „přirozené“ řeči životního světa, mu nejen zajišťuje legitimnost, ale je i obecnou podmínkou aplikovatelnosti práva (subsystémové samoregulace typu *lex mercatoria* se od „životního světa“ vzdalují a ztrácejí tak jak legitimnost, tak i efektivitu: jak autor připomíná, politika je zdrojem sdílených „představ o naší společnosti“, ukotvených v „životním světě“ a „přirozené řeči“, proto bez střetu mezi nimi nelze utvářet legitimní (demokratickou) „politickou vůli“.

Primát politiky nad jinými subsystémy společnosti je podmínkou zformování racionální představy o celku společnosti, může se ale ustavit jen v otevřeném veřejném prostoru, v němž se střetávají různé formy starosti o to, co je občanům společné. Autor ukazuje, že ve

společnosti „zběsilé strnulosti“ otevřený veřejný prostor, který je přirozeným prostředím politiky, oslabují čtyři procesy - privatismus, zrychlení, desynchronizace a psychologizace.

Privatismus znamená především zaplavení veřejného prostoru zážitky osobního života a pokusy o „od konvencí osvobozený“ výraz vlastní „osobnosti“. Diktatura ideologie privatismu má různé podoby, zahrnuje například i proliferaci střežených „obytných komplexů“, oddělených ostrahou od společného veřejného prostoru.

Zrychlení přineslo proměnu vztahu člověka k *materiálnosti* prostoru interakce mezi lidmi, nad interakcí s „reálnými a přítomnými druhými“ převládá interakce s „nepřítomnými druhými“ v komunikačních sítích, jejímž důsledkem je rostoucí vliv „vzdáleného“. Zatímco „*revoluce v dopravě zanesla lidi do světa*“, revoluce v komunikační technologii *zanesla svět k lidem* - cituje autor H. Rosu.

Vstupujeme do stavu „digitální beztíže“, úpadku vztahu k materialitě: dematerializace společenských vztahů znamená také mizení příležitostí pro *dobrou konverzací*, která generuje sociální kapitál (především občanskou důvěru), jejíž deficit ohrožuje duševní zdraví celé společnosti. Jen zkušenost s aktivní (a důvěryhodnou) rezonancí vlastních názorů v komunikaci s „reálnými“ druhými umožňuje čelit rozporům „desynchronizované společnosti“.

Psychologizaci veřejného prostoru popisuje autor jako přetížení veřejného prostoru otázkami vlastní identity a nejistotou hranic mezi soukromým a veřejným (v obou směrech, tedy psychologizací veřejného a ideologizací soukromého). *Z veřejného prostoru* se postupně stává *výstavní skříň osobností a celebrit*, zatímco politika se postupně ocitá v pasti kulturních válek. Předpokladem smysluplného osobního života byla rychle mizející „civilita“, občanskost, neosobní zdvořilost, která lidi chránila před kontaminací vlastního soukromí, a současně umožňovala být s druhými lidmi ve vzájemně obohacující interakci.

Desynchronizovaná společnost se ocitá pod neoblomným tlakem subsystémové fakticity, hrozí, že se vytratí mezera mezi tím, *co je a tím, co má být*, že politika jako subsystém, který umožňuje legitimní *přemostění* ideálu a skutečnosti, je nenapravitelně pomalá a neefektivní.

Významným přínosem práce je také to, že kategorie, které autor rozpracovává v rámci své *rekonstrukce rozpravy o proměnách pozdně průmyslové společnosti*, tvoří užitečnou osnovu pro empirické výzkumy různých aspektů krize desynchronizované společnosti.

Na okraj autorovy práce dodejme, že v aktuální historické situaci hrozí, že falešným řešením problémů „desynchronizované společnosti“ bude nastolení permanentního výjimečného stavu (pandemie, válka), který vyvolá iluzi obnovy politicky (*decisionisticky*)

„řízené společnosti“. Masovou úzkost, sužující desynchronizovanou společnost, válka redukuje na strach, který se dá snadněji zvládat politickou mobilizací než masové stavy neurčité úzkosti.

V každém případě doporučuji tuto práci bezvýhradně k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertační práce.

Václav Bělohradský

Praha, 5.9. 2022